

Grażyna Biczysko*

WYCHOWANIE FIZYCZNE W ZWIĄZKU HARCERSTWA POLSKIEGO W LATACH MIĘDZYWOJENNYCH REALIZOWANE POPRZEZ OBOZY LETNIE

Zapoczątkowanie ruchu skautowego na ziemiach polskich nastąpiło kilka lat przed wybuchem pierwszej wojny światowej i zbiegło się z dążeniami wywoleńczymi polskiego narodu. Informacje o skautingu rozwijającym się na Wyspach Brytyjskich dotarły na przełomie lat 1909/1910 do Lwowa. Pierwsze drużyny skautowe polskiej młodzieży powstały w miastach zaboru austriackiego, a następnie w miastach zaboru rosyjskiego i pruskiego. Ich program działania nawiązywał do angielskich wzorów, ale z włączeniem rodzimych tradycji wychowawczych i niepodległościowych.

Skauting na ziemiach polskich nie rozwijał się w pustce ideowej, lecz trafił na sprzyjającą sytuację społeczną, ukształtowaną przez inicjatywy dr Henryka Jordana, przez działalność takich wychowawczych stowarzyszeń, jak „Zarzewie”, „Eleusis” i Polskie Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”. Pierwszymi i nadal powstającymi kolejnymi drużynami zaopiekowały się władze galicyjskiego „Sokoła”, tworząc w końcu 1911 r. Naczelną Komendę Skautową z dr. Kazimierzem Wyrzykowskim jako naczelnym skautem. Od listopada tegoż roku ukazywało się we Lwowie informacyjno-programowe pismo *Skaut*, rozprowadzane po wszystkich większych miastach Galicji, przenikające także kordony pozostałych dwóch zaborów. Spełniło ono do wybuchu pierwszej wojny światowej dużą rolę w propagowaniu ruchu skautowego, wprowadzając przy tym do niego coraz więcej polskich tradycji, z polską nazwą „harcerstwo” włącznie.

W zaborze pruskim pierwsze drużyny skautowe powstały począwszy od 1912 r., w warunkach konspiracyjnych, najpierw w Poznaniu, a następnie w innych miastach Wielkopolski. Wspierał je „Sokół”, który działał legalnie jako Związek Sokołów Polskich w Państwie Niemieckim. Skauting w zaborze pruskim inspirowany był przez emisariuszy ze Lwowa, działaczy „Sokoła” i „Zarzewia”.

W zaborze rosyjskim skauting rozwijał się przede wszystkim wśród młodzieży szkół średnich w Warszawie. W 1910 r. przyjechał ze Lwowa do War-

---

*Grażyna Biczysko – doktor, adiunkt w Katedrze Wychowania Fizycznego Uniwersytetu Zielonogórskiego.

szawy Henryk Bagiński, członek tajnej Armii Polskiej i „Zarzewia”, udzielając powstającym jednostkom skautowym wskazówek i przeprowadzając programowe szkolenie.

Niemal równocześnie do rozwijającego się ruchu skautowego na ziemiach polskich pod zaborami, powstawały pierwsze jednostki skautowe wśród Polaków osiadłych poza ziemiami etnicznie polskimi i wśród wychodźstwa. Już w 1912 r. zastępy, a następnie większe jednostki utworzone zostały w Orłowej na Śląsku Cieszyńskim, w Kijowie na Rusi (dawna nazwa Ukrainy) oraz wśród emigracji zarobkowej w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej (Kołodziej 1991, Szczerbiński 1992).

W latach pierwszej wojny światowej skauting, coraz powszechniej nazywany harcerstwem, działał nadal przestawiając się na pracę konspiracyjną o celach niepodległościowych. Gremialny udział harcerzy i harcerek nastąpił w latach 1918-1920 w takich wydarzeniach, jak walka o granice Polski, powstania wielkopolskie, powstanie śląskie i wojna z Radziecką Rosją.

W listopadzie 1918 r. powstał Związek Harcerstwa Polskiego (ZHP), obejmujący oddziaływaniami teren całego kraju, który po 123 latach niewoli odzyskał niepodległość, młodzież polską na terenach przygranicznych w państwach sąsiednich oraz polskie wychodźstwo zarobkowe. Przystawienie pracy na tory pokojowe nastąpiło pod koniec 1920 r. Stopniowo ZHP stał się popularną organizacją dla dziewcząt i chłopców w wieku szkolnym, ukierunkowaną na realizację celów kształcących i wychowawczych w sferze intelektualnej, etycznej i fizycznej. Środkami wiodącymi do ich realizacji był specyficzny styl życia harcerskiego, określany czasami jako wielka gra, przepełniony ideami służby Bogu, ojczyźnie i bliźnim. Organizacja ta pozostawała pod opieką Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego oraz Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (a dokładniej: Ministerstwa Spraw Wojskowych).

Po przewrocie majowym w 1926 r. i objęciu władzy przez Józefa Piłsudskiego oraz jego rządów zwanych sanacją, Polska poszła całkowicie w kierunku idei państwowej, a wychowanie fizyczne i sport było stopniowo opinane przez wojsko.

Dominujący udział wojska na polu kultury fizycznej dał impuls do powołania przez Radę Ministrów w dniu 28 stycznia 1927 r. Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego (dalej PUWF i PW), który usytuowany został w strukturach Ministerstwa Spraw Wojskowych i w sposób dyrektywny określał wytyczne w zakresie kultury fizycznej (Nowak 1996). Wraz z utworzeniem PUWF i PW powołano Radę Naukową Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego, w której skład weszli również naukowcy.

O tendencji państwa do monopolizowania wpływów wychowawczych i nadawania im militarnej treści świadczy wypowiedź ówczesnego dyrektora PUWF i PW płk. W. Kilińskiego, który stwierdził, że „Państwo ujmuje wychowanie młodzieży w swoje ręce i chce dla siebie zachować monopol [...] Ministerstwo chce zapewnić szkole wyłączność wpływu na młodzież i jedyną organizacją, która do współudziału w wychowaniu młodzieży jest dopuszczona, jest harcerstwo” (Młodzianowska-Jakubowska 1963).

Dalszy rozwój harcerstwa również w dziedzinie wychowania fizycznego i sportu był ściśle uzależniony od sytuacji finansowej państwa i polityki PUWF i PW.

W latach międzywojennych do szkół wszystkich typów wprowadzone zostało w formie obligatoryjnej wychowanie fizyczne. Coraz większą popularność wśród młodzieży zyskiwały poszczególne dyscypliny sportowe, w miarę jak docierały one do Polski i były dostępne w klubach i stowarzyszeniach sportowych. Władze oświatowe, kierując się przesłankami etycznowychowawczymi, nie wyrażały zgody na przynależność młodzieży szkolnej do klubów sportowych (Nowak 1996). ZHP, którego liczebność systematycznie wzrastała od 29,5 tys. harcerek i harcerzy w 1920 r., poprzez 63 tys. w 1930 r. do 204,7 tys. harcerek i harcerzy w 1938 r. (Jabłoński, Jarski 1990), stało się naturalnym sojusznikiem szkoły, co doceniły władze oświatowe i państwowe, nadając w 1936 r. ZHP status stowarzyszenia wyższej użyteczności.

Lata 1930-1939 to okres organizacyjnego rozwoju harcerstwa oraz udanych poczynań w zakresie treści i metod pracy. Rozkwit ZHP w tych latach umożliwiła poprawa sytuacji gospodarczej kraju, zdecydowane poparcie udzielone harcerstwu przez władze szkolne i państwowe oraz wybór działacza sanacyjnego i wojewody śląskiego Michała Grażyńskiego (właściwie Michała Tadeusza Kurzydło) (Matelski 1999) na stanowisko przewodniczącego Związku (Gaj 1966).

Harcerstwo realizowało w symbiozie wychowanie etyczne, umysłowe i fizyczne młodzieży, kierując się naukowymi zasadami sformułowanymi przez wybitnych polskich pedagogów i lekarzy. Wnieśli oni znaczący udział w rozwój harcerskiego ideału wychowawczego. Wychowanie harcerskie odbywało się formie dobrowolnych zajęć w czasie wolnym, z wykorzystaniem walorów geograficznych, przyrodniczych i środowiskowych. Dużą popularność zyskały obozy letnie a w latach trzydziestych także obozy zimowe, jedno i wielodniowe wycieczki, biwaki, krajoznawcze wyprawy, spływy kajakowe, rejsy żaglówkami po rzekach, jeziorach i po Bałtyku. Harcerki i harcerze uprawiali gry sportowe, lekkoatletykę, żeglarstwo, strzelectwo i inne dyscypliny sportowe. Naczelnictwo ZHP dążyło przede wszystkim do ich upowszechnienia

i popularyzacji w strukturach harcerskich do drużyny włącznie. Zarazem zaakceptowało sport jako ważny środek w działalności harcerskiej, wspierając tworzenie klubów sportowych.

Spośród wielu form działalności harcerstwa w okresie międzywojennym propagujących wychowanie fizyczne było obozownictwo. Harcerstwo zebrało w tej dziedzinie wiele doświadczeń, które mogły być wykorzystane zarówno na polu wychowania fizycznego, jak i przysposobienia wojskowego.

Akcja obozowa rozwijała się przede wszystkim w okresie wakacji letnich i w okresie międzywojennym z roku na rok obejmowała swym zasięgiem coraz większą liczbę obozów, jak i uczestniczących w niej harcerzy.

Część obozów była zorientowana tematycznie. Były obozy dla nauczycieli mających prowadzić drużyny harcerskie, instruktorskie dla starszyny harcerskiej, dla instruktorów wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego. W latach dwudziestych zwiększyła się liczba obozów, zwłaszcza na terenach objętych kontrolą Korpusu Ochrony Pogranicza na wschodzie. Wojsko ofiarowywało harcerzom pomoc materialną, jak i wskazywało wiele atrakcyjnych miejsc dla organizowania obozów. Obozy na kresach wschodnich obok realizacji programów harcerskich pełniły ważną rolę w niesieniu polskości na te tereny.

Obozy były doskonałym i niczym niezastąpionym środkiem wychowania fizycznego, które dawały możliwość uprawiania różnych sportów, takich jak: gimnastyka, lekkoatletyka, gry i zabawy ruchowe, ćwiczenia polowe, pływanie, żeglarstwo czy kajakarstwo. Ponadto, miały one jeszcze tę zaletę, że odbywały się w środowisku naturalnym, a nie w budynkach oraz przygotowywały do życia bardziej inne środki wychowania fizycznego czy sportu. Obozy bowiem wyrabiały zaradność życiową, gdyż harcerze musieli wszystko organizować sami, począwszy od przygotowania terenu na obóz, a więc pola namiotowego, stołówki, latryny, boisk do gier, aż do samodzielnego przygotowywania posiłków.

Życiem obozowym w Głównej Kwaterze Żeńskiej i Głównej Kwaterze Męskiej kierował wydział Obozów i Kursów.

Największą aktywność harcerstwo wykazywało w organizowaniu obozów letnich. W latach 1918-1930 zorganizowano 2583 obozy męskie, w których uczestniczyło 70 550 harcerzy i 1025 obozów żeńskich, gdzie wakacje spędzało około 20 000 harcerek (Kitowska 1997, s. 185).

W dniach 30-31 października i 1-2 listopada 1920 r. w Warszawie odbył się V Zjazd Naczelnej Rady Harcerskiej. W uchwałach odniesiono się do wychowania fizycznego i obozownictwa. NRH podkreśliła „wielkie znaczenie stałego prowadzenia w drużynach gimnastyki, gier i zabaw, częstych wycieczek, nauki przemów i sprawności [...]. Należycie prowadzone obozy stałe

i wędrownie uważa za jedną z najważniejszych części metody harcerskiej. Stwierdzając z ubolewaniem na ogół słabe zainteresowanie się drużyn, a nawet niektórych wyższych Komend obozami, zwraca uwagę na konieczności wczesnego, już w czasie zimy, przygotowania obozów letnich, starania się o zasiłki, o miejsca na obozy i punkty noclegowe dla wędrowców, o kierowników obozów, opracowywanie programów itd.” („Harcierz” 1920).

Według niepełnych danych, jakie otrzymała Główna Kwatera Harcerzy, w 1921 r. odbyły się 43 obozy z udziałem 1266 harcerzy, a w 1923 r. 108 obozów z liczbą 3091 harcerzy („Harc mistrz” 1923).

W dniu 7 maja 1922 r. powstał w Warszawie Związek Towarzystw Kolonii Letnich. Przystąpiło do niego 19 instytucji, wśród nich ZHP.

Cele, jakie Związek Towarzystw Kolonii Letnich przyjął do realizacji, a mianowicie krzewienie idei kolonii letnich, współdziałanie z władzami i instytucjami centralnymi i towarzystwami organizującymi kolonie, skłoniły Naczelnictwo ZHP do poparcia tej inicjatywy. Władze harcerskie miały nadzieję na to, że poprzez współpracę z tym stowarzyszeniem nastąpi „normowanie i uporządkowanie ruchu obozowego i kolonijnego na terenie Harcerstwa oraz promieniowanie wychowawczych metod harcerskich na teren innych towarzystw kolonijnych” („Wiadomości Urzędowe” NZHP 1923).

Naczelnictwo ZHP zwróciło się za pośrednictwem prasy i okólników do zarządów oddziałów oraz samodzielnych komend z apelem o przystąpienie do Związku Towarzystw Kolonii Letnich.

W dniach 3-4 stycznia 1923 r. w Brześciu nad Bugiem odbyła się Pierwsza Konferencja Instruktorska, która podjęła szereg podstawowych dla ZHP uchwał. Uczestnicy wypowiedzieli się także w sprawie obozów, wyrażając opinię, że w celu podniesienia poziomu pracy w obozach i wzmożenia zainteresowania harcerzy życiem obozowym, należy:

1. przy zarządach oddziałów i komendach utworzyć wydziały obozownictwa, na wzór wydziału istniejącego już w oddziale warszawskim,
2. w komendach chorągwi i okręgów powołać referentów obozowych,
3. nawiązać stosunki ze Związkiem Towarzystw Kolonii Letnich w Warszawie,
4. wiosną zorganizować w chorągwiach i okręgach kilkudniowe wzorowe kursy pod namiotami dla kierowników obozów, kolonii i wycieczek,
5. tradycyjny wiosenny „tydzień harcerski” urządzić pod hasłem „każda drużyna jedzie na obóz” (tamże).

Rozkazem z dnia 24 marca 1922 r. NZHP ogłosiło warunki, jakim winny odpowiadać organizowane obozy. Określono w nim wymagania wobec kierownictwa i opieki, warunków higienicznych, programu i metod, sprawozdawczości. Odnośnie metod i programu jako niezbędne warunki zalecano:

- dostosować program do wieku uczestników,
- realizować go systemem zastępowym,
- program powinien polegać na praktycznym harcowaniu, wycieczkach, grach, próbach na stopnie, zajęciach krajoznawczych, pracach pionierskich, współzawodnictwie zastępów,
- realizować należy wychowanie fizyczne w zakresie podstawowych ćwiczeń lekkoatletycznych i zawodach sportowych” (Archiwum Akt Nowych, zespół ZHP).

NZHP zaleciło organizować we wzorowo urządzonych obozach przynajmniej kilkudniowe metodyczne kursy dla kierowników obozów letnich. Należało specjalnie wykorzystać istniejące warunki do doskonalenia harcerskiego programu pracy, wdrażanie nawyków higienicznych i stosowanie zastępowego systemu szkolenia.

Dla celów szkoleniowych ZHP zalecało następujące książki, mające związek z akcją letnią: *Harcerstwo*, T. 1 i T. 4 (S. Sedlaczek), *Kolonie harcerskie* (ks. K. Lutosławski), *Wielkie wycieczki* (E. Muszalski), *Wycieczki szkolne* (S. Bykowski), *Metodyka wycieczek krajoznawczych* (praca zbiorowa), *Z wycieczek po kraju* (A. Janowski), *Z teki turysty* (T. Dybczyński) oraz przygotowywane: *Podręcznik obozowania* (T. Maresz), *Wycieczki krajoznawcze* (B. Grotowska), *Pionierka harcerska* (W. Nekrasz) („Ognisko” 1922).

Kolejnym rozkazem NZHP uporządkowała podział kursów i ich ogólne wymagania programowe. Postanowiono, iż kursy dzielić się będą na związkowe, instruktorskie, dla drużynowych oraz kursy sprawności. Ustalono minimum programowe kursów w podstawowych działach, w tym w zakresie gimnastyki, sportu i gier oraz w zakresie obozownictwa.

Program kursu z zakresu gimnastyki, sportu i gier winien przebiegać pod hasłem „W zdrowym ciele zdrowy duch” i składać się z części teoretycznej i praktycznej. Naczelnictwo zaleciło by w części teoretycznej zrealizować:

- pogadanki na temat sprawności gimnastyka,
- zapoznać uczestników z fachową literaturą i wdroyć ich do korzystania z niej,

- omówić zasadę pomiarów antropometrycznych i zapoznać z wskaźnikami zdrowia,
- podać wzory codziennej gimnastyki dla chłopców,
- przekazać wiadomości z teorii sportów i gier oraz ukierunkowanie na zastosowanie ich w drużynie, z uwzględnieniem wieku i rozwoju fizycznego harcerzy.

Natomiast w części praktycznej NZHP zaleciło:

- codzienną gimnastykę poranną systemu Linga,
- codzienną kąpiel i naukę pływania,
- gry i zabawy,
- konkurs na najlepszą nową grę,
- sporty dostosowane do wieku harcerzy,
- rzucanie lassem, wyrabianie strzelania z łuku.

Z kolei program kursów z zakresu obozownictwa powinien być realizowany pod hasłem: „Życie w obozie jest syntezą harcerstwa”. W części teoretycznej m.in. zalecano:

- opracowanie przez uczestników planu obozu wędrownego dla zastępu z programem zajęć uwzględniającym krajoznawstwo, przyrodoznawstwo, rozkład dnia, wyżywienie itp.,
- opracowanie przez uczestników planu obozu stałego drużyny z uwzględnieniem następujących danych: szczegółowy prospekt obozu, program zajęć (z uzasadnieniem i celem), minutowy rozkład dnia, bibliografia z zakresu obozownictwa.

Oдноśnie praktycznej części kursu zalecano:

- zakładanie obozu zastępami podczas 48-godzinnej (co najmniej) wycieczki,
- w obozie stałym przygotowanie schronisk z noclegiem, oświetlenie obozu, ścieżki, bramki, ogrodzenie, polowe meble itp.
- budowanie polowej kuchni, nauka gotowania i przyrządzania posiłków („Wiadomości Urzędowe” NZHP 1923).

W zakresie metodyki harcerstwa rok 1923 przyniósł widoczne osiągnięcia. Można do nich zaliczyć coraz powszechniejsze wprowadzanie w zastępach i drużynach zawodów i rywalizacji sportowej, wprowadzanie zasad porównywania osiąganych wyników, kształcenie instruktorów z uwzględnieniem teorii i praktyki obozownictwa.

Celem podniesienia poziomu organizacji obozów wprowadzono ich klasyfikację na trzy kategorie – A, B i C. W 1925 r. oceniono, po otrzymaniu sprawozdań, akcję obozową roku poprzedniego – 1924. Na ogólną liczbę zorganizowanych 118 obozów męskich do kategorii A zaliczono 19, do B zaliczono 38, w tej liczbie cztery wędrownie.

Tabela 1

Całokształt akcji obozowej męskiej w 1924 r.

Lp.	Chorągwie	Ogółem obozów wraz z kursami instruktorskimi	Liczba harczerzy
1	Komenda	1	35
2	Białystok	1	138
3	Brześć	2	139
4	Katowice	9	320
5	Kielce	*	40
6	Kraków	21	327
7	Kowel	*	158
8	Lublin	*	330
9	Lwów	9	479
10	Łódź	20	715
11	Płock	*	23
12	Poznań	29	1063
13	Radom	*	90
14	Sosnowiec	3	327
15	Toruń	3	289
16	Warszawa	17	1375
17	Wilno	3	108
18	Włocławek	1	127
19	Zagranica	*	94
	Razem	118	6177

Uwaga: * Chorągwie te brały tylko udział w Zlocie Narodowym (Komenda, Kielce, Kowel, Lublin, Płock, Radom, zagranica).

Źródło: Związek Harcerstwa Polskiego w liczbach, Warszawa 1925, s. 57.

Tabela 2

Całokształt akcji obozowej żeńskiej w 1924 r.

Lp.	Chorągwie	Ogółem obozów wraz z kursami instruktorskimi	Liczba harcerek
1	Białostocka	1	62
2	Brzeska	2	52
3	Katowicka	2	80
4	Kielecko-Radomska	*	2
5	Krakowska	7	125
6	Lubelska	8	158
7	Lwowska	6	148
8	Łódzka	5	181
9	Kowelska	1	75
10	Poznańska	16	430
11	Sosnowiecka	3	131
12	Toruńska	1	34
13	Warszawska	14	398
14	Wileńska	*	15
15	Włocławska	?	?
16	Komenda Złotu	*	9
17	Zagranica	*	25
18	Obóz roboczy	1	16
19	Kurs nauczycielski	1	12
	Razem	68	1953

Uwaga: * Chorągwie, które brały udział tylko w Zlocie Narodowym (Kielecko-Radomska, Wileńska),
? brak danych (Włocławska).

Źródło: Związek Harcerstwa Polskiego w liczbach, Warszawa 1925, s. 56.

Za najlepszy obóz stały uznano w 1924 r. obóz drużyny bydgoskiej im. Kilińskiego, zorganizowany w Jastarni. Za najlepszą kolonię uznano kolonię drużyny warszawskiej im. Dąbrowskiego. Za najlepszy obóz wędrowny – obóz zorganizowany przez drużynę im. Dąbrowskiego z Ostrowa Wlkp. Ustanowiono także nagrodę za najlepsze sprawozdanie z akcji obozowej. Przyznano ją komendzie hufca w Inowrocławiu (*VI Sprawozdanie Naczelnej Rady Harcerskiej* 1926).

Organizację akcji obozowej wspierał corocznie utworzony w 1927 r. przy Ministerstwie Spraw Wojskowych Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przeposobienia Wojskowego (PUWF i PW). Zwracał się on w 1928 r. do Dowódców Okręgów Korpusów z prośbą o udzielenie pomocy przy urządzaniu kursów instruktorskich ZHP. Powołując się na tę decyzję PUWF i PW, komendanci chorągwi mogli zwracać się do DOK z wnioskiem o wypożyczenie namiotów, sprzętu sportowego i przeposobienia wojskowego, a także o ułatwienie i zniżki przejazdowe dla harcerzy na obozy („Wiadomości Urzędowe” NZHP 1928).

W działalności ZHP w 1929 r. najważniejszym wydarzeniem był II Zlot Narodowy w Poznaniu (14-23 lipca), zorganizowany przez komitet pod przewodnictwem dr. Mirosława Kiedacza. Komendantem Zlotu był hm Tadeusz Maresz, a naczelnym sędzią zawodów gen. Józef Haller. W Zlocie uczestniczyło 6700 harcerzy, odbyło się szereg konkurencji sprawnościowych. Kilka dni zajęły zawody sportowe, rozbite na poszczególne konkurencje, oraz II Harcerskie Zawody Strzeleckie, które trwały trzy dni. Każdy dzień Zlotu przebiegał pod innym hasłem (Błażejowski 1985).

W porównaniu ze zlotem pierwszym, zorganizowanym w 1924 r., II Zlot Narodowy wykazał rozwój i upowszechnienie obozownictwa i wyższy ogólny poziom wyszkolenia młodzieży harcerskiej.

W odróżnieniu od końca lat dwudziestych i dużych przedsięwzięć w tym okresie, a zwłaszcza organizacji II Zjazdu Narodowego, udziału harcerstwa w Powszechnej Wystawie Krajowej w Poznaniu w 1929 (zorganizowanej z okazji dziesięciolecia Odrodzenia Polski), początek lat trzydziestych charakteryzował się pracą wewnętrzną.

Kryzys ekonomiczny, jaki dotknął Polskę w latach trzydziestych, znacznie utrudnił akcję letnią. Mimo to, dzięki staraniom władz ZHP oraz otrzymanym subwencjom państwowym, akcja letnia nie tylko nie zmniejszyła się w porównaniu do lat przed kryzysu, ale wykazała pewien rozwój. Świadczyły o tym zestawienia, wykazujące wzrost liczby obozów o 12, wzrost liczby harcerzy na obozach o 2110. Na czoło w letniej akcji obozowej wybiły się chorągwie poznańska i warszawska. Według wyliczeń GKM, akcja obozowa tych dwóch chorągwi stanowiła 40% akcji obozowej całego ZHP (AAN, zespół ZHP).

Tabela 3

Akcja obozowa w harcerstwie w latach 1933-1934

Rok	Liczba obozów		Razem	Liczba uczestników		Razem
	Męskich	Żeńskich		Harcerzy	Harcerek	
1933	899	333	1232	25657	7628	33325
1934	1172	435	1607	38243	10560	48803

Źródło: CAW, Zespół PUWF i OP, sygn. I 300.69 141, Zestawienie akcji letniej 1933-1934, s. 1-2.

W 1936 r. powołano nową komórkę organizacyjną, tj. samodzielny wydział obozów i turystyki, który zajmował się także krajoznawstwem.

Działalność referatów i wydziałów odpowiedzialnych za przygotowanie i realizację akcji obozowej ukierunkowana była na propagowanie tej formy pracy harcerskiej wśród harcerzy i ich rodziców. Wydawano materiały, które zaznajamiały rodziców i opiekunów dzieci i młodzieży z warunkami i programem obozowego życia. Realizowano kursy instruktorskie, zabiegano o środki na zakup sprzętu obozowego z namiotami włącznie (*Rocznik statystyczny Komendy Chorągwi 1934*).

Akcję letnią ZHP organizowano również w porozumieniu z Korpusem Ochrony Pogranicza, którą popierał PUWF i PW. KOP zapewnił dowóz harcerzy swoim taborem ze stacji kolejowej do miejsc zakwaterowania. Udział w tej akcji obozowej brała przede wszystkim młodzież harcerska powyżej 16. roku życia. W porozumieniu z Centralnym Instytutem Wychowania Fizycznego w Warszawie (CIWF), obozy harcerskie odwiedzały instruktorzy wychowania fizycznego, celem udzielenia rad i wskazówek osobom odpowiedzialnym na obozach za wychowanie fizyczne i sport. Poza tym MWR i OP w porozumieniu z PUWF i PW wspomagało NZHP przez zorganizowanie obozów-kursów dla nauczycieli, przyszłych opiekunów harcerskich drużyn szkolnych (Centralne Archiwum Wojskowe, zespół PUWF i PW).

W końcu lat 30. obozownictwo przestało być jedną z umiejętności harcerzy i harcerek. W 1939 r. zrezygnowano ze sprawności obozowniczej i obozowicza w nowym programie sprawności. Obozownictwo stało się formą życia harcerskiego.

Literatura

- AAN, zespół ZHP, sygn. 2562, s. 18.
- AAN, zespół ZHP, sygn. 2597, s. 25.
- BŁAŻEJEWSKI W. (1985), *Z dziejów harcerstwa polskiego (1910-1939)*, Warszawa, s. 166, 214-215.
- CAW, zespół PUWF i PW, sygn. I. 300.69.7, k. 6.
- DZIEJE harcerstwa na obczyźnie w latach 1912-1992. Materiały z konferencji naukowej odbytej w dniach 29-30 maja 1992 r. w Rogach k. Gorzowa Wlkp., Pod redakcją M. Szczerbińskiego, Gorzów Wlkp. 1992, s. 57-59.
- KOŁODZIEJ E. (1991), *Dzieje Polonii w zarysie 1918-1939*, Warszawa, s. 131
- KOŁODZIEJ E. (1982), *Wychodźstwo zarobkowe z Polski 1918-1939. Studia nad polityką emigracyjną II Rzeczypospolitej*, Warszawa, s. 74.
- GAJ J. (1966), *Główne nurty ideowe w ZHP w latach 1918-1939*, Warszawa, s. 75, 97-107.
- HARCERZ (1920), 27 listopada.
- HARCMISTRZ (1923), marzec.
- JABŁONOWSKI M., JARSKI J. (1990), *Kalendarium II Rzeczypospolitej*, Warszawa, s. 37, 120, 369, 415.
- KITOWSKA M (1997), *Turystyka i krajoznawstwo w polskim szkolnictwie powszechnym i średnim ogólnokształcącym w latach 1918-1939*, praca doktorska, AWF, Poznań, s. 185.
- MATELSKI D. (1999), *Niemcy w Polsce w XX w.*, Warszawa-Poznań, s. 411.
- MŁODZIANOWSKA-JAKUBOWSKA H. (1963), *Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przynależenia Wojskowego w Polsce do 1939 r.* Roczniki Naukowe AWF w Warszawie, tom II, Warszawa, s. 359.
- NOWAK L. (1996), *Wychowanie fizyczne i sport w państwowym szkolnictwie ogólnokształcącym w Polsce w latach 1918-1939*, AWF w Poznaniu, Monografia nr 325, Poznań, s. 72.
- OGNISKO (1922), nr 5, 15 marca.
- VI SPRAWOZDANIE Naczelnej Rady Harcerskiej za 1925 r. (1926), Warszawa.
- WIADOMOŚCI Urzędowe NZHP (1928), nr 7-8 lipiec-sierpień.

Grażyna Biczysko

**Physical education in polish scouting association in the interwar years
implemented during summer camps**

Keywords: Scouting, ZHP, physical activity, interwar period.

In the interwar years, camping was one of the numerous ways of scouting activities that promoted physical education. Scout camps developed mainly during summer time and were indispensable means of physical education. They provided an opportunity to practice variety of sports in natural conditions. In addition, scouts started each day with morning gymnastics according to Ling system, they learned how to swim and practised swimming every day.

The organization of summer scout camps in the interwar years was supported by government institutions, which constituted overwhelming support – both financial and substantive in the area of physical education.